

www.ketab.ir

حماسه و عرفان

جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۱۲-
حماسه و عرفان / مؤلف جوادی آملی؛ تنظیم و ویرایش محمد صفایی. - قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۷.
۴۲۱ ص.

ISBN: ۹۷۸-۹۶۴-۵۹۸۴-۳۴-۰

javadi amoli. Resolve and mysticism.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

پشت جلد به انگلیسی:

چاپ چهاردهم: ۱۳۹۳.

کتابنامه: ص. [۳۸۱] - ۳۸۶.

نمایه.

۱. اسلام و جنگ. ۲. اسلام و صلح. الف. صفایی، محمد، ۱۳۴۰ - ویراستار. ب. عنوان.

۴۸۳۲ = ۲۹۷

۳۸۶۲ - ۷۸

۸۸ ج ۶/ ۲۳۱ BP

کتابخانه ملی ایران

بخش پژوهش قرآن و عترت

گروه عترت پژوهی

- کتاب: حماسه و عرفان
- مؤلف: آیت الله جوادی آملی (دام ظلّه العالی)
- تنظیم و ویرایش: حجت الاسلام محمد صفایی
- ناشر: مرکز نشر اسراء
- حروف نگاری و صفحه آرایی: مرکز نشر اسراء
- چاپخانه: مرکز چاپ اسراء
- نوبت چاپ: چهاردهم
- سال نشر: پاییز ۱۳۹۳ هـ. ش
- شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۹۸۴ - ۳۴ - ۰
- تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه
- قیمت: ۱۴۰۰۰۰ ریال

همه حقوق طبع محفوظ است

آدرس: قم، بلوار ۷۵ متری عمار یاسر، نبش خیابان قدوسی، بنیاد بین المللی علوم و حیاتی اسراء

تلفن: ۷۷۶۵۳۵۶ - ۷۷۶۵۳۵۷

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۱۱۸۲

پست الکترونیک: info@nashr.esra.ir

<http://nashr.esra.ir>

فهرست اجمالی موضوعات

۱۱	سخن ناشر
	مقدمه
۱۹	جنگ و صلح در نظام آفرینش
۲۰	جنگ و ستیز در جوامع بشری
۲۱	جنگ، مظهري از رحمت گسترده
۲۳	حقيقت جنگ دفاعي و جهاد ابتدائي
۲۴	توحيد، حق فطرت
۲۹	زبان تبليغ قبل از زبانه تيغ
۳۰	هندسه رحمت، تنظيم كننده سرنوشت مجاهدان
۳۲	دين، روح معنوي جامعه
۳۳	معيار حرمت و قداست
۳۴	شرافت شهادت
۳۶	اصول ارزش گذاري مبارزه
۴۰	اصلي ترين شرط مبارزه در راه خدا
۴۲	زهد، عبادت، عرفان
۴۴	هماهنگي حماسه و عرفان
۴۷	هماهنگي حماسه و عرفان در نگاه روايات

بخش اول : هماهنگی آیین اسلام با فطرت

۵۳	هماهنگی آیین اسلام با فطرت
۵۵	فطرت توحیدی، گوهر وجود آدمی
۵۵	فصل یکم: نکاتی پیرامون آیه میثاق
۵۵	۱- قصص تاریخی تذکاری برای آیندگان
۵۶	۲- میثاق، جریانی مافوق تاریخ
۵۸	۳- شرکت همه انسانها در میثاق
۵۸	۴- کیفیت خودشناسی در آیه میثاق
۶۱	۵- حلاوت صحنه میثاق
۶۳	فصل دوم: زوایای توحید
۶۵	صور مختلف بت پرستی
۶۶	خود آزمایی در عرصه توحید
۶۷	نقش معرفت در ترس از خدا
۶۸	اقسام علوم معنوی
۶۹	مراتب خوف از خدا
۷۱	شهادت مجرم بر ضد خود
۷۳	مقام «احسان» آرزوی سالکان
۷۶	مراتب عدالت
۷۶	بزرگترین ثمره کلاس توحید
۷۷	آینه دار جمال و جلال حق تعالی
۷۹	دو چهره زعامت
۸۱	زعامت زعمای دین

بخش دوم: فضیلت حماسه و عرفان

۸۷	فضیلت حماسه و عرفان
۸۷	معنای حماسه

۸۹	معنای عرفان
۹۱	خصال و ویژگی عارفان
۹۱	الف) بینش عارفان
۹۵	عدالت در سه مکتب
۹۸	ب) فرق عارف با دیگران در عبادت
۱۰۳	ج) عارف و صلح کل بودن عالم
۱۰۴	جهنم مظهري از رحمت
۱۰۶	برکات وجود شیطان
۱۰۷	نقش شیطان در نظام آفرینش
۱۰۷	ضعف کید شیطان
۱۰۸	جنگ نابرابر
۱۱۲	تزلزل شیطان
۱۱۳	تفاوت جنگ درون با جنگ بیرون
۱۱۴	د) هدف عارف از جنگ
۱۲۳	هـ) سبقت رحمت بر غضب
۱۲۴	صفات جمال و جلال
۱۲۷	مظاهر رحمت پروردگار
۱۲۸	سیره رسول اکرم ﷺ در فتح مکه و جنگ اُحُد
۱۲۹	سیره حضرت مسیح (علیه السلام)
۱۳۰	برهان حکمت بر ضرورت رسالت
۱۳۴	راه شناخت انبیای گذشته
۱۳۵	حق عظیم قرآن بر سایر کتب آسمانی
۱۳۶	مسیح از دیدگاه قرآن
۱۴۰	و) دعای عارف
۱۴۵	جمع بین حماسه و عرفان
۱۵۱	ریشه بحث

۱۵۴	جهاد، حافظ مراکز مذهب
۱۵۵	سرّ هماهنگی عرفان و حماسه
۱۶۳	جنگ و ذکر خدا

بخش سوم : عارفان حماسه ساز و حماسه سازان عارف

۱۶۹	عارفان حماسه ساز و حماسه سازان عارف
۱۷۷	فصل یکم: امیر عارفان و سرآمد حماسه سازان
۱۷۹	عرفان در کلام امیر عارفان
۱۸۲	دنیا در چشم انداز معلم ثانی
۱۸۷	مراد از دنیا
۱۸۸	علی (علیه السلام) و زعامت
۱۹۱	واکنش علی (علیه السلام) نسبت به انحراف خلافت
۱۹۴	بیعت با حاکمیت برخاسته از سقیفه
۱۹۵	سکوت سوز آور
۱۹۶	علت سکوت
۲۰۱	علی (علیه السلام) و جهاد
۲۰۷	عدالت در میدان نبرد
۲۰۹	امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه علی (علیه السلام)
۲۱۳	شهید ماه رمضان و شوق شهادت
۲۲۱	خوف و رجا در کلام علی (علیه السلام)
۲۲۵	مراتب خوف و رجا
۲۲۷	فصل دوم: سید مظلومان و پیشاهنگ شهیدان
۲۲۷	دو گوهر هماهنگ
۲۳۱	آمیزه حماسه و عرفان
۲۳۴	مراتب عرفان در کلمات امام حسین (علیه السلام)
۲۳۶	خصایص کربلا

۲۳۷	فصل سوم: مظاهر عرفان در حادثه عاشورا
۲۳۷	عشق دادار
۲۳۹	کربلا، مشهد عشق
۲۴۲	یاد خدا
۲۴۳	نماز
۲۴۶	ایثار و نثار
۲۴۷	اخلاص و تحصیل رضایت پروردگار
۲۴۹	توکل
۲۵۲	محضر الهی
۲۵۴	صبر و تسلیم
۲۶۱	فصل چهارم: جلوه های حماسی عاشورا
۲۶۱	اول: حماسه امام حسین (علیه السلام)
۲۶۹	تندیس های فضیلت و جرثومه های رذیلت
۲۷۰	دوم: حماسه های اصحاب
۲۷۱	قمر بنی هاشم عباس بن علی (علیهما السلام)
۲۷۶	امان نامه ملعون
۲۷۷	حضرت علی اکبر (علیه السلام)
۲۷۹	عباس بن شیب شاکری
۲۸۱	غلام ترکی
۲۸۱	جون، غلام ابوذر
۲۸۲	آنس کاهلی
۲۸۳	پشتوانه شهادت طلبی
۲۸۴	نور واحد
۲۸۵	شجاعت علوی و شجاعت حسینی
۲۸۶	شگرد تبلیغاتی، روانی
۲۹۱	ویژگی یاران دوامام

www.ketab.ir

۲۹۳	ریشه های تاریخی نهضت کربلا
۳۰۰	قرآن و نژادپرستی
۳۰۱	تلاش برای تحقیق
۳۰۳	هجرت از مدینه
۳۰۵	ریشه های نهضت
۳۱۰	خصیصه امام حسین (علیه السلام)
۳۱۰	فلسفه زیارت و عزاداری
۳۱۲	رمز جاودانگی حماسه حسینی
۳۱۳	شهادت آگاهانه
۳۱۶	راه بازگشت دوباره به قرآن و عترت
۳۱۹	فصل پنجم: سید ساجدان و زینت عابدان
۳۲۳	حماسه امام سجاد (علیه السلام) در کوفه
۳۲۶	در شام شوم اموی
۳۲۷	در بزم طاغوت
۳۳۰	خطابه ای پرشور
۳۳۴	فاتح نهایی
۳۳۷	فهرست آیات
۳۵۱	فهرست روایات
۳۶۵	فهرست ادعیه
۳۶۷	فهرست اشعار
۳۷۱	فهرست اعلام
۳۷۷	فهرست کتب
۳۸۱	فهرست منابع
۳۸۷	فهرست تفصیلی

سخن ناشر

بسمه تعالی

طنین سروش معرفت، گاه که با خروش حماسه در می‌آمیزد و برق عرفان،
دمی که با رعد حماسه بر می‌افروزد، باران رحمت رشد در سبزه‌زار ظهور
دل، آله‌های خرمی و شکوفه‌های زیبایی را نوید می‌دهد.

آنگاه که سرو عرفان در قامت رسای حماسه خرامید و کوه بلند حماسه
در سیمای روشن معرفت قد بر افراشت، راه شکوفایی گشوده می‌شود و
بارقه فتح می‌درخشد.

آن زمان که مهر معرفت با قهر صولت در آمیزد، باب جان به جناب حق
نمایان می‌شود و ابر الطاف بی‌منت پروردگار در سویدای دل بساریدن
می‌گیرد.

دو مقوله عرفان و حماسه همواره در طول تاریخ از یکدیگر جدا نگاه
داشته شده تا یک دست صدا نداشته باشد؛ زیرا معرفتی که با حماسه و
خروش همراه نباشد و به جای آن خمودی و افسردگی جانشین صولت و
نفوذ شده باشد هرگز راه به جایی نخواهد برد و سالک مسلک عرفان در
سرای انزوا یا در تار تنیده افکار خود می‌ماند و یا در خلوت و تنهایی خود

لنگ‌لنگان راه می‌پیماید. چنانکه حماسه و دشمن‌ستیزی بدون معرفت و شناخت نیز، نه تنها نمی‌تواند سلحشور میدان رزم را به اوج قلّه سعادت رهنمون باشد بلکه چه بسا وی را به حضيض شقاوت و درّه رذالت نیز سوق می‌دهد.

انگیزه‌های شیطانی فرعونیان و هواهای نفسانی نمرودیان همواره تلاش می‌کرده تا بین این دو جبهه متحد شقاق ایجاد کند و بلکه کوشیده است تا این دو نیروی بالنده را رو در روی یکدیگر قرار دهد تا با نیزه عرفان سینه حماسه را بدرد و با تیر حماسه قلب عرفان را هدف قرار دهد. در طول تاریخ هر جا که عارفی حماسی برخوردید و توانست قلم معرفت را عَلم کند و رایت حماسه را بر آن گره بزند و از این دو جبهه صفی متشکل در مقابل جهل و ظلم قرار دهد، شاهد ظفر و شکوفه فتح خود می‌نماید و جور جهل و دیجور ظلم، افسرده می‌شود.

دفاع، حق فطری انسانها و عامل استقرار حق و عدالت و موجب حیات جامعه است مشروط بر آنکه چراغ درخشان عرفان فراسوی آن قرار گیرد و مدافع راستین با برخورداری از نور هدایت آن، ره طی کند. فطری بودن دین مقدس اسلام عامل اصلی سازگاری و هماهنگی معارف مشعشع آن است این معارف که متشکل از فضایل و کمالات اخلاقی و عملی است در راستای تعالی و تکامل انسانها تدوین شده و با آهنگی واحد بشریت را به سر منزل مقصود سوق می‌دهد.

بدیهی است هیچ يك از این معارف کوچکترین تضادی با یکدیگر ندارند، از این رو انسان کامل که مجمع این فضایل و قهرمان این معارف است در درون خود تضادی احساس نمی‌کند ولی سایرین به تناسب ضعف خود این فضایل را مجموعه‌ای ناهماهنگ می‌پندارند. عارفان راستین عرفان

و حماسه را با هم در آمیختند و با برخورداری از روحیه‌ای حماسی پیشاهنگ فریاد علیه بیدادگران شدند.

انگیزه اصلی جهاد و هدف حماسه عارف احیای توحید و اعلاى کلمه الله و طرد هر گونه شرك و کفر است: «لتكون كلمة الله هي العليا وكلمة الظالمين هي السفلى». عارف که همواره در اندیشه تحصیل رحمت و یژه الهی است هرگز از مبارزه برای تعالی دین اعراض نمی‌کند؛ زیرا جهاد در راه خداوند رحمت و خیر خاصی است که راز آن بر هر کسی مشهود نیست. عارف هرگز نمی‌آرد جز آنکه به محبوب خود برسد و هیچ‌گاه به محبوب خویش واصل نمی‌شود جز آنکه تمام آنچه را در اختیار دارد در راه دوست نثار کند.

جهاد حقیقی بدون عرفان ناب نخواهد بود چنانکه عرفان خالص بدون بذل جان و مال تحصیل نخواهد شد، از جبین مجاهدان راستین نور عرفان می‌درخشد و در صقع عارفان واقعی نشان مجاهدت هویدا است. این شیوه مؤمنان راستین است؛ همانان که شب‌هنگام از بستر آرام خویش پهلوی تهی می‌کنند و به راز و نیاز با معشوق خود می‌پردازند: «تجافی جنوبهم عن المضاجع يدعون ربهم» و در هنگامه روز چون شیر ژبان می‌خروشند، چنانکه امیر مجاهدان از رسول اکرم ﷺ نقل می‌کند که آن حضرت در شمار ویژگی مؤمنان فرمود: «رهبان باللیل وأسد بالنهار» و خود نه تنها حماسه‌های بدر، خیبر و... را آفرید بلکه با طنین «الموت في حياتكم مقهورين والحيات في موتكم قاهرين» در صفین بر خدعه و نیرنگ قاسطان شام ذوالفقار دو دم فرود آورد و در جمل شتر حماقت ناکثان بی‌بصیرت بصره را پی کرد و در نهروان چشم فتنه تحجر و جمود را از حدقه مارقان بیرون آورد و فتنه‌جویان را نابود کرد و با افتخار فرمود:

«فإني فقأت عين الفتنة». همین شور و نشاط، عشق و اشتیاق، حماسه و معرفت بود که در رگهای فرزندش جریان یافت و به او توان داد تا حماسه عاشورا را تجلی بخشد حماسه‌ای که تداعی‌گر افتخارات جمل، صفین و نهروان بود و الهام‌بخش هر مظلوم ظالم‌ستیزی که فریاد حریت سر می‌دهد.

بدون شك یکی دیگر از بارزترین چهره‌های عرفانی که سطوت حماسه را با معرفت خود عجین کرد حضرت آیت الله العظمی امام خمینی (قدس سره) بود. شخصیت ممتاز، نمونه و فرزانه‌ای که توانست با شکستن حصارهای جهل و ظلم ابتدا قلم اجتهاد و معرفت حکیمانه را با علم مبارزه و صولت عزیزانه در آمیزد و همه نشانه‌ها و علایم حقیقی عرفان را از نشانه‌های کاذب و دروغین آن جدا سازد و بین زهد و انزوا تفکیک نماید و نیز همه آثار و علایم شجاعت و قدرت دینی را از نمادهای باطل تهوّر و بی‌باکی جدا کند و نه تنها در مقام عمل و وصف بلکه در سراسر جان و شرایش وجودش این حقیقت را بتابد آنگاه با تکیه بر این دو عمود استوار، انقلابی ایجاد کند که در تمامی ابعاد آن جلوه‌های آگاهی و قدرت، نمودار است و برای همیشه خط بطلان بر جدایی و انفکاک بین دو حقیقت بکشد و اتحاد و همبستگی آن دو را بنمایاند.

مجموعه ارزشمندی که در پیش روی شما عزیزان علاقمند به شرافتهای انسانی و کمالات دینی قرار دارد، مباحثی است که با همین هدف تنظیم شده تا ضمن بازشناسی شخصیت بی‌نظیر جهان اسلام، حضرت امام خمینی (رحمه الله) از این منظر، جایگاه هر یک از عرفان و حماسه و تناسب و ترابط بنیانی آن دو نسبت به یکدیگر را تبیین نماید.

در این کتاب اصول و بنیانهایی از این دو فضیلت انسانی، شناسایی

شده تا با تبیین جایگاه هر يك، زنگارهای باطلی که موجب دور نگهداشتن یکی از دیگری است زدوده شده و اتحاد و ائتلاف این دو و اینکه هر يك مکمل دیگری است، با بیان سیره علمی و عملی شاخصه‌های معصوم عالم اسلام یعنی امامان بزرگوار (علیهم صلوات الله) ترسیم شده است.

کاوش در زندگی شخصیتهای پاک، مطهر و معصوم ائمه (علیهم السلام) و بررسی کلمات و سیره آنان یکی از بهترین و زنده‌ترین راههایی است که در پناه آن می‌توان همیاری سطوت حماسه را با شکوه معرفت مشاهده کرد. بارزترین نمونه و عالی‌ترین نمودار هماهنگی عرفان و حماسه را می‌توان در هنگامه عاشورا و قیامت کربلا به تماشا نشست.

این مجموعه هماهنگ بیانات مؤلف حکیم حضرت آیه الله جوادی آملی (دامت برکاته) است که در محرم سال ۱۴۱۱ (ه. ق) در سطح عموم، با ملاحظه شرایط زمانی و مکانی خاص خود ایراد شده و با تنظیم و ویرایش جناب حجة الاسلام آقای حسین رضوانی (ایده الله تعالی) توسط مرکز فرهنگی نشر رجاء در سال ۱۳۷۲ (ه. ش) به طبع رسیده است. لیکن به منظور استفاده کامل‌تر و ماندگاری و تثبیت بیشتر مطالب ارزشمند آن در ذهن علاقمندان، با حفظ همه اصول، مطالب و نکات زنده آن، به ساختاری بدیع بازسازی شد و سپس در پاییز سال ۱۳۷۷ تمامی کتاب مجدداً از نظر شریف حضرت استاد (دام‌الله) گذشته و آنچه که در نظام و کیفیت کاری این کار وزین علمی لازم بود به قلم حضرت ایشان تصحیح و تأیید شده است.

لازم است به برخی از بدایع این کتاب اشاره شود تا کسانی که قبلاً این مجموعه را با آهنگ دیگری خوانده‌اند اکنون با انگیزه‌ای نو مطالعه کنند و قطعاً بدانند که در این پله راقی بهره‌های وافیه خواهند داشت.

الف - شکل گفتاری آن حتی‌الامکان به نوشتاری تبدیل شد تا رغبت بیشتری در خواننده ایجاد کند.

ب - با تبویب و تنظیم جدید، ساختار آن از گفتار به فصول متعدد با عنوانهای مفید و راه‌گشا تغییر یافت.

ج - مکررات آن، که به لحاظ گفتاری مناسب و به لحاظ نوشتاری ناهماهنگ بود، از جمله گفتار دوازدهم و مطالب دیگری که مربوط به شخصیت متعالی امام خمینی (رحمه‌الله) بود و در کتاب «بنیان مرصوص» به نحو گسترده‌تر آمده، حذف گردید.

د - اضافات و غنای بحث، به صورت گسترده‌ای انجام گرفت و در تأمین آن از بیانات و نوشته‌های دیگر حضرت استاد استفاده شد.

ه - مطالبی که به فراخور اوقات محرم با عنوان مصایب اهل بیت (علیهم‌السلام) گفته شده و ارتباطی با مطالب فنی کتاب نداشت حذف شد تا به فضل پروردگار مجموع این مصایب ارزشمند در مجموعه‌ای گردآوری و منتشر شود.

و - سعی شده در القای شواهد تاریخی، بیشتر به جنبه حماسی و عرفانی آن توجه شود گرچه مطالب دیگری نیز آمده که بی‌مناسبت با موضوع کتاب نیست.

ز - جهت تعمیم نفع کتاب علاوه بر توضیح برخی اصطلاحات، احوال اشخاص، امکنه و نکات ضروری دیگر در پاورقی و ترجمه گزارش‌گونه آیات و روایات، فهرستهای مختلف فنی نیز تهیه و تنظیم شده است.

مرکز نشر اسراء در پایان از زحمات خالصانه و تلاش مجدانه برادر فاضل و وارسته جناب حجة الاسلام آقای محمد صفایی که با دقت

تمام و کامل، امور مذکور را به انجامی رضایتبخش رساند، تقدیر نموده و تأییدات خاصه الهی را برای وی آرزو دارد و از روح بلند و ملکوتی ائمه معصومین (علیهم السلام) تعالی ارواح طیبه شهدا و روح مطهر امام خمینی (رحمه الله) و نیز طول عمر، صحت و عزت رهبری معظم انقلاب حضرت آیت الله خامنه‌ای (دامت برکاته) و دوام عزت، پایداری و شوکت نظام مقدس اسلامی را طلب می‌کند.

مرکز نشر اسراء

www.ketab.ir